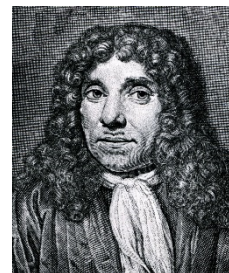

Dobrodružství mikroskopie aneb Když biologové využívají fyziku (řešení)

(1) Záznamy o prvních mikroskopech pocházejí z přelomu 16. a 17. století, za zakladatele mikroskopie je tradičně považován Nizozemec Antoni van Leeuwenhoek (na obr.). Z téže země pocházejí i Hans a Zacharias Janssenovi, kteří sestrojili mikroskop dokonce ještě o několik let dříve. Ani jeden z nich však nebyl přírodovědec. Zjistěte, jaká byla povolání těchto mužů. Jaký to mělo vliv na to, že právě oni stáli u zrodu mikroskopie?

Leeuwenhoek: obchodník s textilem, chtěl kontrolovat kvalitu tkanin i na mikroskopické úrovni. Janssenovi: výrobci brýlí, experimentovali se skládáním čoček do optických soustav.

(2) Mikroskopie se může na první pohled jevit jako „pomocný“ obor sloužící biologům, v němž samotným nedochází k převratným objevům. Opak je však pravdou, badatelé pracující na rozvoji mikroskopie získali několik Nobelových cen! Zjistěte, za co a v jaké oblasti byly tyto ceny uděleny, pomůže vám následující tabulka.

Rok udělení	Objev (oblast)
1953	metoda fázového kontrastu, fyzika
1986	elektronový mikroskop, fyzika
2014	superrezoluční mikroskopie, chemie
2017	kryoelektronová mikroskopie, chemie

(3) Pozorování objektů ve světelném mikroskopu je podmíněno nastavením správné pozice jeho jednotlivých optických členů, především objektivu a kondenzoru. Polohu objektivu, a tedy rovinu ostrosti, upravujeme pomocí zaostřovacího šroubu. Správnou výšku kondenzoru pak snadno najdeme, pokud dodržíme postup tzv. Köhlerova osvětlení. K čemu ale kondenzor slouží a jaké důsledky má chybné nastavení jeho pozice?

Úkolem kondenzoru je soustředění světla vycházejícího ze světelného zdroje do rovnoměrného svazku směřujícího do preparátu. Při chybném nastavení jeho pozice není preparát vhodně/dostatečně osvětlen (pozorované struktury nejsou dobře viditelné, vznikají artefakty atp.).

(4) Při hodnocení kvality mikroskopu většinu lidí zajímá jeho zvětšení. To je jistě důležité, avšak neméně zásadní je i jeho rozlišovací schopnost. Prakticky jde o vzdálenost dvou bodů, které mikroskop rozezná jako dva samostatné body. Tedy čím nižší rozlišovací schopnost, tím lépe. Rozlišovací schopnost je definována vzorcem $d = (1,22 \cdot \lambda) / (2 \cdot NA)$, kde d je rozlišovací schopnost, λ vlnová délka použitého světla a NA numerická apertura (vlastnost objektivu). Vyhledejte vlnové délky světla různých barev a rozhodněte, kterou barvu je vhodné použít, abychom dosáhli co nejlepší rozlišovací schopnosti?

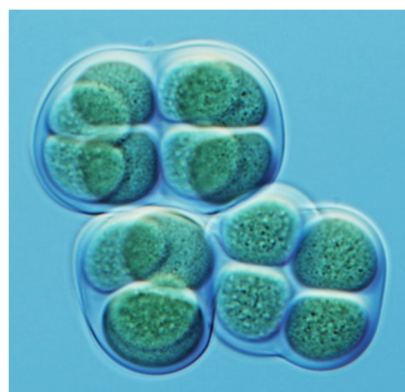
Nejvýhodnější je modré světlo, má nejnižší vlnovou délku. Ta je ve jmenovateli uvedeného vztahu, proto při použití modrého světla dostaneme nejnižší hodnotu jmenovatele, tedy nejlepší možnou rozlišovací schopnost.

(5) Některé biologické objekty jsou přirozeně barevné a v mikroskopu je lze díky tomu snadno pozorovat (např. list mechu měříku s chloroplasty, pokožka červené cibule s vakuolami apod.). Řada objektů je však nebarevná (např. protista, savčí buňky apod.), a tedy hůře viditelná. Takové objekty můžeme nabarvit nebo jejich kontrast zvýšit některou z technik speciální světelné mikroskopie. Doplňte následující tabulku, která srovnává dvě z těchto technik dostupných na školních mikroskopech.

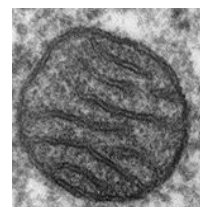
Technika	Typický obraz (napoví vám obrázek)	Princip
Temné pole 	tmavé/černé pozadí, vysoký kontrast ostře vystouplých okrajů pozorovaných objektů	nepřímý osvit – zastínění střední části světelného kužele → do objektivu vstupuje pouze světlo rozptýlené preparátem (je ho málo)
Fázový kontrast 	tmavší/šedé pozadí, kontrastní kontury, výrazný haló efekt kolem pozorovaných objektů	fázový posun světelných vln ne/procházejících pozorovaným objektem a jejich interference → převedení změny fáze na změnu amplitudy (intenzity) světla

(6) V biologii je hojně využívána i pokročilá technika světelné mikroskopie, která pracuje s interferencí paprsků polarizovaného světla, jež procházejí pozorovaným objektem. Jde o techniku, která objektům propůjčuje plastický reliéf, vzniká dojem „3D efektu“ (viz obrázek, sinice *Chroococcus* sp.). Jak se tato technika jmenuje?

Nomarského / diferenciální interferenční kontrast (NIC, DIC)

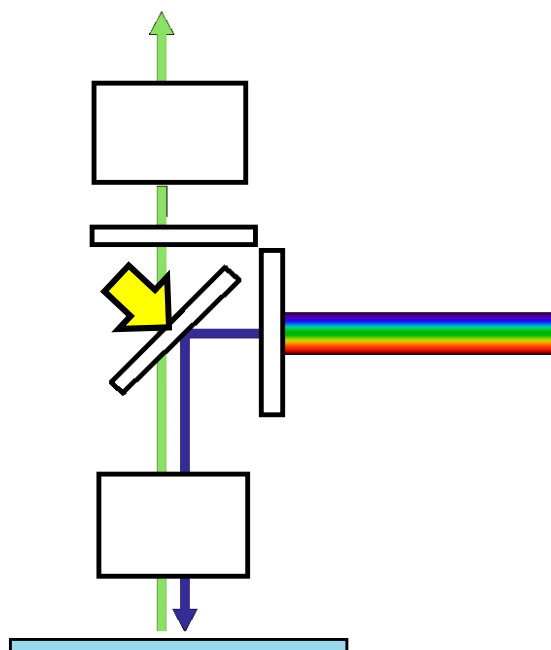
(7) V 1. polovině 20. století spatřily světlo světa elektronové mikroskopy: nejprve transmisní (1931), poté skenovací (1942). Především ty prvně jmenované posunuly možnosti biologů při studiu vnitřní struktury buněk (na obrázku mitochondrie pozorovaná transmisním elektronovým mikroskopem). Popište, v čem spočívají hlavní rozdíly mezi světelným a elektronovým mikroskopem (zaměřte se především na princip vzniku obrazu a možnosti zvětšení).

Světelný mikroskop: obraz vytváří proud fotonů, použití skleněných čoček, mez rozlišení asi 0,2 μm (prakticky v řádu jednotek mikrometru). Elektronový mikroskop: obraz vytváří proud elektronů, elektromagnetické čočky, mez rozlišení asi 0,2 nm (prakticky v řádu jednotek nanometru).

(8) Většina buněčných biologů si dnes neumí představit experimentální práci bez fluorescenčního mikroskopu. Jeho významnou součástí je tzv. dichroické zrcátko. Označte dichroické zrcátko ve schématu fluorescenčního mikroskopu (vpravo) a s využitím obrázku popište jeho funkci.

Dichroické zrcátko odráží excitační záření (v obrázku modře) do pozorovaného objektu a do okulárů či kamery pak propouští pouze záření emitované (v obrázku zeleně).

(9) Moderní mikroskopie nabízí celou řadu technik, z nichž každá se hodí pro trochu jiné účely. Představte si, že chcete pozorovat objekty/struktury uvedené v následující tabulce. Doplňte, jakou mikroskopickou techniku využijete a krátce zdůvodněte.

Pozorovaný objekt/struktura	Použitá technika a zdůvodnění
Struktury na povrchu krovek tesaříka	skenovací elektronová mikroskopie – elektronový svazek rasstruje povrch pozorovaného objektu a odhaluje jeho jemnou strukturu
Nativní preparát živých trypanosom	fázový kontrast – trypanosomy jsou malá nekontrastní protista, při pozorování v běžném procházejícím světle nejsou bez velkého zclonění téměř patrné
Trvalý preparát blechy	běžná mikroskopie v procházejícím světle, blecha je přirozeně barevný, tedy dobře kontrastní objekt
Vnitřní stavba chloroplastu rozsivky	transmisní elektronová mikroskopie – vhodná pro studium buněčné ultrastruktury (zobrazení membrán apod.)
Buňky exprimující GFP	fluorescenční mikroskopie – sledování fluorescenčního proteinu (excitace fluoroforu a detekce emitovaného záření)